

ՎԱՅՐԻ ՀԱՅԱԶԳԻՆԵՐԻ ՏԱՐԱԾՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՅԱՆՈՒՄ

Ա.Ն. Հակոբյան

Արցախի բուսականությունը բավարար չի ուսումնասիրված: Անգամ Ա.Ա. Գրոսհենյը այն խիստ մակերեսորեն է ուսումնասիրել: Ուստի ամեն տարի թեկուզ աննշան հետազոտությունները հնարավորություն կտան պատկերացում կազմել Արցախի ֆլորայի վայրի աճող բույսերի մասին:

Վայրի հացազգիները պատկանում են միաշաքիլավորների դասին, (Monocotyledoneae) կարգին, դաշտավուկազգիների (Poaceae) ընտանիքին: Աշխարհում կա հացազգիների 900 ցեղ և 11 000 տեսակ, որոնք աճում են ամենուրեք՝ դաշտերում, մարգագետիններում, այգիներում, ճամփեզրերին, գետափերին, աղբանոցներում և այլն:

Հացազգիները միամյա կամ բազմամյա խոտաբույսեր են, փնջաձև արմատային համակարգով կամ կոճղարմատով, ցողունը հանգուցավոր է, ծղոտային, տերևները պարզ են, աղեղնաձիղ, ծաղկաբույլը հասկ է, հուրան, պտուղը՝ հատիկ, սերմերը հարուստ են էնդոսպերմով, սաղմը միաշաքիլ է:

Վայրի հացազգիները ծղոտաբույսեր են: Առաջացնում են երկու տիպի ընձյուղներ՝ կարճացած, որոնք կազմված են միայն արմատամերձ տերևների խրճերից, և երկարացած ընձյուղներ, որոնց առաջացրած ցողունների վրա տերևները նոսր են դասավորված: Երկարացած ընձյուղների զագաթին սովորաբար տեղավորված են հասկեր կամ հուրաններ: Կարճացած ընձյուղները բազմամյաների մոտ առաջին տարում չեն ծաղկում, ծաղկում են հաջորդ տարում (1) (էջ 588-604) :

Բազմամյա հացազգիներն ունեն ընձյուղների զարգացման երեք տիպ.

ա) Կոճղարմատավոր հացազգիները բնորոշվում են նրանով, որ ընձյուղները թփակալման հանգույցից հողի մակերեսի տակ երկարում են գլխավոր վերգետնյա ընձյուղին ուղղահայաց: Կոճղարմատի զարգացումը սովորաբար սիմպոդիական է: Օրինակ՝ անքիստ ցորնուկ, եղեգ, սողացող սեգ կամ չայիր:

բ) Նոսրաթուփ հացազգիների թփակալման հանգույցները նույնպես հողի մեջ են, բայց ընձյուղը թփակալման հանգույցից դուրս է գալիս վերգետնյա ուղղաձիգ ընձյուղի նկատմամբ սուր անկյան տակ, ըստ որում թփակալման հանգույցից ելնող այս ընձյուղը ստորգետնյա միայն մեկ միջհանգույց ունի, որից հետո նա զարգանում է արդեն հողից վերև: Օրինակ՝ տիմոֆեևկա, մարգագետնային շյուղախոտ:

գ) Խոտաթուփ հացազգիների թփակալման հանգույցները զարգանում են արդեն ոչ թե հողում, այլ հողի մակերեսից հենց անմիջապես վերև: Օրինակ՝ փետրախոտ (սմբուլ), ճմային շյուղախոտ, դեշանխոտ, փուշխոտ:

Հացազգիների ընտանիքի ներկայացուցիչներն աճում են համարյա բոլոր մայր ցամաքներում:

Նյութը և մեթոդը: Աշխատանքում կատարված հետազոտությունների նպատակն է եղել՝ ուսումնասիրել ԼՂՀ-ում տարածված վայրի հացազգիների տեսակային կազմը և դրանց տարածման արեալները, քարտեզագրել և օբյեկտիվ գնահատել դրանց ներկա վիճակը, որը կունենա կարևոր նշանակություն հետազայում դրանց պահպանության և բնական օգտագործման հիմնախնդիրները լուծելիս:

Հետազոտությունները կատարվել են Արցախի տարածքում 2009-2010թթ-ին: Հետազոտման նյութ են հանդիսացել Արցախում տարածված վայրի հացազգիները:

Հետազոտությունները տարվել են երթուղաարշավային մեթոդով, որոշիչների օգնությամբ (3) (էջ 90-107) բացահայտել ենք վայրի հացազգիների տեսակային կազմը, տրվել է նաև տարածման արեալները:

Երթուղիները ընտրվել են այնպես, որ առավելագույնս ներառվի տարածքի բնական համակենցությունները, մշակվող ցանքատարածությունները, բարձիթողի մատնված հողատարածքները, բնակելի ու սեփականաշնորհված հողակտորները, անտառմշակույթները, այգիները, ճամփեզրերը, աղբոտ վայրերը, որտեղ վայրի հացազգիների ֆլորան շատ ցայտուն է արտահայտված:

Աշխատանքը լրիվ և ամբողջական ներկայացնելու նպատակով ուսումնասիրությունները սկսել ենք վաղ գարնանից և տևել է մինչև ուշ աշուն:

Արդյունքներ և քննարկում: Արցախի տարածքում կատարված հետազոտություններից պարզել ենք, որ վայրի հացազգիներն ունեն լայն տարածում, դրանց կարելի է հանդիպել մարգագետիններում, տափաստաններում, տնամերձ տարածքներում, ճամփեզրերին և ամենուր: Դրանց մի մասը հանդիպում են արոտավայրերում և հանդիսանում են որպես անասնակեր:

Որոշ վայրի հացազգիներ օգտագործում են գազոնների կանաչապատման նպատակով: Սրանք նպաստում են հողի ֆիզիկական հատկությունների բարելավմանը: Որոշ հացազգիներ հանդիսանում են որպես մոլախոտեր (2) (էջ 23-39) : Վայրի հացազգիները նաև արժեքավոր նյութ են սելենիցիոն աշխատանքների համար, ուստի դրանց պահպանությունը պետք է գտնվի հատուկ հսկողության տակ:

Ուսումնասիրելով վայրի հացազգիների տարածման արեալները կարելի է պլանավորել դրանց տարածման սահմանների ընդլայնումը:

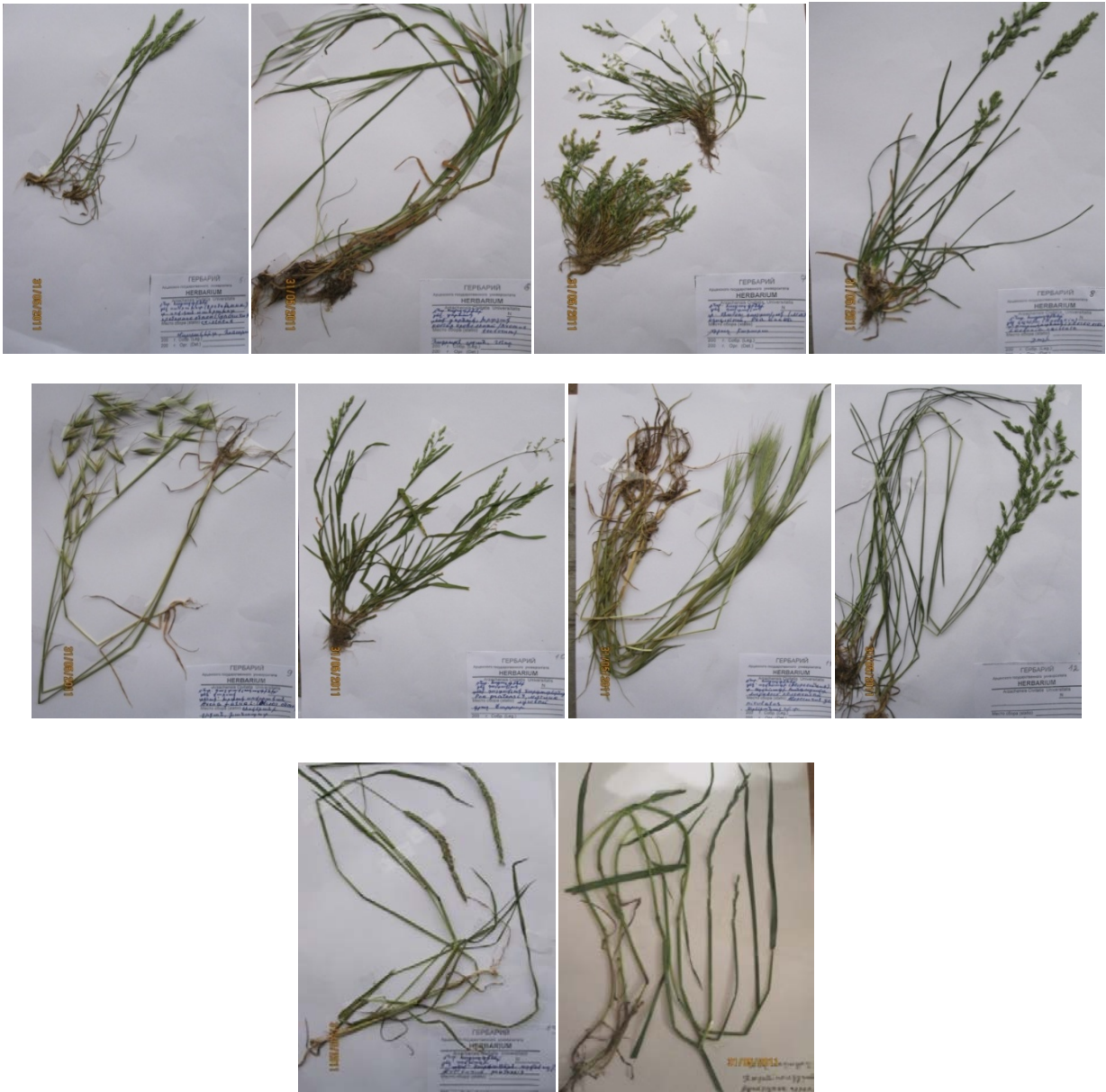
Վայրի հացազգիների տեսակային կազմը ներկայացված են աղյուսակում և հերբարիումներում:

Արցախում տարածված վայրի հացազգիների տեսակային կազմը

Աղյուսակ

Հ/Հ	Բույսի անվանումը		
	հայերեն	ռուսերեն	լատիներեն
1.	Մանրախոտ,դեշտանախոտ, ճմուռ	Щучка, луговик дернистый	Deschampsia caespitosa
2.	Մարգագետնային շրտախոտ	Овсяница луговая	Festica protensis
3.	Որոմ, չայիր, քոշխոտ, սեզամ	Пырей, вором,чанга	Agropyron pertenu
4.	Հուրանախոտ սոխուկավոր	Мятлик луковичный	Poa bulbosa
5.	Սովորական սանրախոտ	Гребенник обыкновенный	Chynosurus cristatus
6.	Յորնուկ, խրտշակ	Костер кровельный	Bromus tectorum
7.	Դաշտավլուկ միամյա	Мятлик однолетний	Poa annua
8.	Բարակոտնուկ /կելերիա/	Тонконог	Kaeleria cristata
9.	Խրփուկ սովորական	Овсяог обыкновенный	Avena fatua
10.	Դաշտավլուկ մարգագետնային	Мятлик луговой	Poa pratensis
11.	Աղվեսագի հանգուցավոր	Лисожвост коленчатый	Alopecurus geniculatus
12.	Կելերիա	Келерия	Kaeleria
13.	Աղվեսագի մարգագետնային	Лисожвост луговой	Alopecurus pratensis
14.	Սեզ սողացող	Пырей ползучий	Agropyron repens

Եզրակացություն

Վայրի հացազգիները տարածված են ամենուրեք: Արցախի տարածքում առավել շատ հանդիպում են վերը նշված հացազգիների 14 գնդերը:

Գրականություն

1. Ժուկովսկի Մ. Ա., Բուսաբանություն, Երևան 1956:
2. Կարապետյան Ռ. Ս., Հայաստանում տարածված մոխրատերևի ատլաս, Երևան 1980:
3. Новиков В. С., Губанов И. А., Атлас определитель дикорастущие растения, Москва 2008.

Распространение дикорастущих злаков на территории Арцаха

Ա.Ն.Այոբյան

Резюме

Злаки широко распространены по всему земному шару. На территории Арцаха наиболее часто встречаются 14 родов, которые указаны в тексте.

Distribution of wild cereals in Artsakh

A.N.Hakobyan

Summary

Cereals are widely distributed around the globe. Only 14 genus mentioned in the text most often meet on the territory of Artsakh.

ԱՐՑԱԽԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ АРЦАХСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

1(25) 2012

ՀՏԴ 612.014

Ֆիզիոլոգիա

5-11 ՏԱՐԵԿԱՆ ՏՂԱՆԵՐԻ ԿԱՐԴԻՈՂԻՆԱՄԻԿԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄՈԴԵԼԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Մ.Լ. Զհանգիրյան

Աշխատանքի նպատակն է հանրակրթական դպրոցում սովորող 5-11 տարեկան տղա երեխաների մոտ ցույց տալ կարդիոդինամիկական կամ սիրտանոթային գործունեության ցուցանիշները (սրտի կծկումների հաճախականություն, մաքսիմալ ճնշում, մինիմալ ճնշում և այլն), նախկին խորհրդային կրթական համակարգի և ներկայումս գործող Եվրոպական կրթական մոդելի ժամանակ, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ նոր կրթական համակարգն ունի մի շարք առանձնահատկություններ՝ (աշակերտների գիտելիքների գնահատում 10-բալային գնահատման եղանակով, ինքնուրույն և գրավոր աշխատանքների գնահատում, թեստային և գործնական աշխատանքների կիսամյակներով գնահատում և այլն), որոնք որպես նոր ու հույսովին գործոններ կարող են փոփոխություններ առաջացնել ամբողջական օրգանիզմի կարդիոդինամիկական ու արյան համակարգերում: Բազմաթիվ հետազոտություններով պարզված է, որ մարդկանց կարդիոդինամիկական ցուցանիշները նոր և ուժեղ ազդակների ներգործունեության դեպքում փոփոխություններ են կրում (1; էջ 47-52, 5; էջ 85-88, 6; էջ 214-219):

Ստացված արդյունքների հիման վրա կատարել ենք որոշակի եզրահանգումներ՝ երեխաների և դեռահասների կարդիոդինամիկական համակարգում և ընդհանուր առողջական վիճակում կատարված փոփոխությունների, հետևապես և նոր մոդելի ազդեցությունների մասին:

Ուսումնասիրությունների մեթոդները և եղանակները: Աշակերտների մոտ կարդիոդինամիկական ցուցանիշների որոշումը 2008-2011 թվականներին կատարվել է հիմնականում Ստեփանակերտ քաղաքի թիվ 1 և 2 դպրոցներում: Ընդունված կարգով կարդիոդինամիկական ցուցանիշների որոշումը երեխաների մոտ կատարվել է առավոտյան ժամերին (ժամը 9:00 – 12:00), նրանց հանգստի պայմաններում: Ուսումնասիրությունները կատարել ենք մեր կողմից հարաբերական առողջ ճանաչված (մարմնի բարձր ջերմաստիճան չունեցող և կլինիկապես առողջ) դպրոցականների մոտ: Կարդիոդինամիկական ցուցանիշների ուսումնասիրման ժամանակ յուրաքանչյուր աշակերտի մոտ որոշվել է նաև նրանց ֆիզիկական զարգացման հիմնական ցուցանիշները՝ մարմնի երկարությունը (կանգնած և նստած), զանգվածը, կրծքավանդակի և գլխի շրջանագիծը: Երեխաների կարդիոդինամիկական ցուցանիշների որոշումը կատարել ենք գեներալիզացիայի կամ միջաձիգ կտրվածքի մեթոդով, որի ժամանակ յուրաքանչյուր հասակառեւի խմբի ցուցանիշները տարվա մեջ ուսումնասիրվել է 3 անգամ (աշնանը, ձմռանը, գարնանը) և ցուցանիշի միջինը ստացել ենք դրանց գումարը բաժանելով երեքի:

Դպրոցականների մոտ սկզբում անմիջական ուսումնասիրության ճանապարհով որոշել ենք սրտի կծկումների հաճախականությունը (ՍԿՀ), զարկերակային անոթազարկը կամ պուլսը (Պ), զարկերակային արյան մաքսիմալ կամ սիստոլային ճնշումը (ՍՀ, ՄՀ), և մինիմալ կամ